

ELS EDIFICIS EN LA CRÒNICA DE DESCLOT

En preparar l'edició d'aquesta crònica per a la col·lecció «Els Nostres Clàssics», ens va semblar convenient d'estudiar, entre altres coses, tots els esments d'edificacions que hi eren fets, com un de tants sondeigs que interessava practicar per tal de veure què se'n podia deduir que contribuís a informar-nos sobre l'enigmàtica personalitat del seu autor.

És evident que la simple menció isolada d'un edifici en el text de la crònica no té cap significació des del punt de vista que ens interessava, bé que pot ésser important com a testimoni des del punt de vista de l'arqueòleg. En canvi, una descripció circumstanciada d'una edificació o conjunt d'edificacions i del seu emplaçament, ultra ésser de major interès encara per a l'arqueòleg, podia significar per a nosaltres la possibilitat d'obeir a una contemplació directa per part del cronista i de permetre'ns d'obtenir-ne algun element de judici per al nostre objecte.

En oferir-se'ns ara l'oportunitat de contribuir a l'homenatge al senyor Josep Puig i Cadafalch en ocasió dels seus vuitanta anys, ens ha semblat que podríem col·laborar-hi, sense aparèixer-hi massa com un intrús, fent una exposició ordenada del nostre treball en el sentit abans indicat, cosa que d'altra banda ens permetrà de justificar algunes deduccions que fem en l'extens estudi que hem anteposat al text de la crònica en l'edició abans alludida.

La major part dels esments d'edificacions que trobem en l'obra de Desclot són, com és natural, simples al·lusions fetes de passada i sense donar precisions de cap mena. Per això resulten més significatives i interessants les descripcions més detallades que de tant en tant ens hi surten a l'encontre. Seguint el text de la crònica, donarem compte

succintament de les al·lusions no circumstanciades i ens aturarem a destacar aquelles que ofereixen més precisions. En acabar farem una breu exposició de conclusions.

El primer esment d'un edifici el trobem en el capítol II i es refereix a «la torra major»¹ de Fraga, en ocasió d'historiar la malsortada campanya d'Alfons *el Bataller* contra aquesta vila en 1134. — Ve després (cap. III) una al·lusió al castell de Lleida, de la qual es dedueix només que el castell es trobava, com es troba realment la Suda, en una eminència, ja que el cronista diu que Guillem Ramon de Montcada «anà-sse'n a Lèrida, e montà al castel». — El capítol IV ens dona una simple al·lusió a «.I. castel assats prop de Montpesler», innominat, que, si hem de creure el testimoni de la crònica de Jaume I (cap. 5), seria el de Lates; i una altra a «la esgleya de Sen Pere» de Roma, com a lloc d'enterrament de Maria de Montpeller.² — El capítol VI ens ofereix l'esment d'«.I. castel, qui avia nom Morel», o sigui el castell de Muret, en l'escenari de la famosa batalla on Pere *el Catòlic* va trobar la mort (13 de setembre de 1213). També aquest castell és presentat com a situat en una altura, ja que el cronista posa en boca de Simó de Monfort la frase «*devallem del castel*». Al final del capítol és feta una ràpida al·lusió a «.I.^a abadia de dones qui ha nom Sexena», o sigui el monestir de Sixena de monges hospitaleres. — El capítol següent ens parla del «palau hon lo chomte de Barcelona estava», però no ens en dona cap detall d'interès. — Al capítol XI es parla de l'abadia de Montaragó amb motiu de les intrigues de l'infant Ferran, abat d'aquella casa, durant la menor edat de Jaume I. — Els capítols XIII i XIV alludeixen d'una manera un xic més explícita el «castel de Peníscola». El primer ens diu que és un castell «molt forts en .I.^a rocha sobre mar», però en el segon, un genovès el desmereix anomenant-lo despectivament «.I. catyu casteló». — Passem ara al capítol XXIX on s'esmenta «el Castel de Fels», que havia de donar nom a l'actual població de Castelldefels. — El capítol següent ens parla de «la esgleya de Sancta Crou de Barcelona», o sigui la Seu barcelonina, on Jaume I i els seus cavallers vetllen la nit de Nadal de 1228; i també del «palau» de Lleida, que deu ésser la Suda, on va celebrar-se el concili iniciat el 29 de març de 1229.

En el capítol XXXVII, ja en ple relat de la campanya de Mallorca, el text ens parla de «les torres» de Portopí i d'un jardí del rei sarraf de Mallorca «que ben tenia de cascun cayre dues balestades, e era clos de totes

1. Les transcripcions del text de la crònica són fetes segons els manuscrits *A* i *E* per als capítols anteriors al CXXX i segons el manuscrit *J* per als posteriors a aquests, amb alguns lleus retocs imposats per la comparació crítica amb altres manuscrits. Les sigles indicades són les assignades per MASSÓ I TORRENTS en el seu *Pla de publicació de les cròniques catalanes*.

2. L'anomenat text llatí definitiu dels *Gesta comitum* ens diu que «fuit sepulta honorifice in ecclesia Sancti Petri juxta altare sanctae Petronillae, ubi Dominus multa miracula per ejus merita operatur» (XXV, 3). El text català de la mateixa crònica diu que «honradament fo sebollida en l'esgleya de Sent Pere costa sancta Petronilla, filla de sent Pere». Sembla que en aquesta capella de Santa Peronella hi havia el sepulcre de l'emperador Honori, que potser popularment fou tingut pel de la santa titular.

parts de fors mur d'un estat de lansa en alt, e avia y .i. bel alberc e passava la aygua per mig», jardí que estava situat entre Portopí i Palma. En el mateix capítol es fa referència a la construcció provisional del campament de la host cristiana, constituït per «tendes», «cabanes» i «ramades», ordenat «axí bé com si fos .i.^a ciutat», i amb un vall «gran e bel» tot al volt. Sobre aquest campament, que es trobava al nord de la capital mallorquina, a banda i banda d'un rec que procedia de l'avui anomenada *font de la Vila*, dona també detalls la crònica de Jaume I en els seus capítols 67 i 69.³ — A partir del capítol XXXIX i fins el XLVII són donades diverses notícies sobre el mur i altres fortificacions de la ciutat de Mallorca i sobre alguns edificis d'aquesta. Així, en el primer d'aquests capítols, Desclot ens diu que «la ciutat era molt bé murada de totes parts, de .ii. murs, e era valejada tot entorn, de vals molts grans e pregons» i es refereix als «portals de la ciutat» en termes generals, encara que es pot inferir que n'hi havia a l'est i a l'oest, perquè diu que els sarraïns «exiren de la ciutat de dues parts, de ponent e de levánt»; en el capítol XL es parla d'una «barbacana» que hi havia davant de la muralla principal, i més endavant de «la torra de les Lavaneres», que devien ésser més d'una perquè apareixen en els documents designades en plural, i que es trobaven fora del recinte amurallat, sobre el Portitjol, en l'actual barri del Molinar, i també del «portal de Port-Tupí», que devia obrir-se a l'oest de la ciutat, arran del mar; en el capítol XLII es diu que els sarraïns van construir en una bretxa un mur venturer «de péra e de cals, molt gros, de .iii. brasses d'alt, e agren-hi feyts cadafalcs de fusta e balestaries»; en el XLIII es parla del «mur e la tor de ponent» que el comte d'Empúries fa caure «lo dissapte matí après de Sent Andreu», o sigui el dia primer de desembre de 1229; en el XLIV es diu que el mateix comte fa caure al vespre del dia següent «l'altra torra», que devia ésser una torre bessona de la «de ponent», esmentada en el capítol anterior, i més endavant hom explica que el 4 de desembre van ésser descalçats «los murs del portal, sí que la vouta del portal enderrocaren; e puy meseren foc a les portes qui eren de ferre, sí que totes cremaren e caegren e'l val», i són fetes al·lusions a «la barbacana» i al «mur major»; en el capítol XLVI es parla d'un tros de mur enderrocat «ab solers e ab cadafalcs que y avia», i hom torna a referir-se al «mur major» i a un mur venturer improvisat pels assetjats darrera d'aquell; i en el capítol XLVII, en fi, es parla d'«i.^a torre» on els cristians van posar el penó reial en assaltar la ciutat el darrer dia de l'any, del «castel del rey que hom apela l'Almudayna», del «castel dels Jueus», anomenat així per estar situat prop del barri jueu, del «coral» (corral) on troben el rei sarraí, i de les «cases», «carreres», «orts» i «cortals» de la ciutat. — Al costat d'aquests esments d'edificacions pròpiament dites, podria potser posar-s'hi, encara que es tracti d'obres d'un altre caràcter, els dels treballs de cava practicats durant el setge de la ciutat de Mallorca, tant pels cristians com pels sarraïns, i so-

3. *Libre dels feyts* (cap. 67): «E dixem nós que assegurarfem la albergada, e vestim-nos nostre gonió e nostre perpunt, e metem los aragoneses d'una part e els cathalans de l'altra, e la cèquia era en mig; e faem la albergada tan estreta, que no paria que hi albergàssem de .c. cavallers a enant, sí que les cordes se tenien entrelaçades d'una en altra, sí que bé durà per .vii. dies que no podia hom fer carrera en la ost...» (cap. 69): «E faem nostra ost valejar ab palench e ab vayls; e havia-hi dues portes, e nuyl hom no n podia exir sinó per manament de nós.»

bretot aquella cava del comte d'Empúries «a guisa d'alberc, en què pogren albergar ben .CC. cavalers», que tenia un «portal que exia e'l val» (capítol XL).

En el relat de la campanya de València (cap. XLIX) observem les al·lusions als murs, a «la barbacana» i a «la bastida», construïts pels cristians al Puig d'Enesa en establir aquest punt avançat contra la capital valenciana en la primavera de 1236; observem també les referències al «mur» i als «portals» d'aquesta ciutat que Zeian «féu tancar a péra e a caus... sinó .I. portal hon entrassen e exissen»; anotem l'esment del «pont» d'Alzira, i així mateix la ponderació del gran nombre de castells que hi havia al regne de València i la descripció del castell de Xàtiva i del seu emplaçament que és la més detallada de totes les que fins ací hem anat passant en revista. Vegeu sinó què en diu el cronista :

«Puys anà assetgar Exàtiva, .I. castel qu'e'l món no'n ha tan forts ne tan reyal; e són .II. castels en .I.^a muntaya, e la muntaya és tan forts que no'y pot hom muntar sinó per .I. loc, e aquel loc gardarien .XX. hòmens a .X. mília. E és molt bé clos de forts murs e de forts tòrrens ... e ha .I.^a font e'l castel qui'ls basta a boure, a éls e a lurs cavals, mentre obs n'an.»

Després d'això hem de passar a l'esment que es fa de «l'esgleya major de Monpesler, Nostra Dona Sancta Maria de les Taules», en el capítol LI, com a escenari del casament de l'infant Pere amb Constança de Sicília (13 de juny de 1262).

El capítol LV ens dona el primer esment d'una construcció situada a Itàlia. És el «pont de Xiprà» o de Ceperano, sobre el riu Liri, a l'entrada del regne de Nàpols, venint de Roma, que és esmentat també en els capítols LVI i LXII. Aquest darrer capítol conté també una al·lusió a «.I. castel molt forts qui ha nom Canosa», on és empresonat l'infant Enric de Castella després de Tagliacozzo (1268).

La campanya de Múrcia dona lloc (cap. LXV) a la menció del «portal de la ciutat, là hon lo pont era», i la revolta dels sarraïns valencians de 1276 motiva (cap. LXVII) una al·lusió general a quaranta castells presos per ells i una de concreta a «.I. castel qui à nom Biar».

El relat de la lluita contra Ferran Sanxis no ens subministra més que dues simples referències, respectivament a «.I. castel molt gran qui ha nom Antiló» (cap. LXIX) i a un «casteyl qui ha nom Pomar» (cap. LXX), que ens és descrit com a proper al riu Cinca, cosa que concorda amb la realitat.

La lluita contra el comte Hug V d'Empúries i altres barons del nord de Catalunya en 1274-76 permet unes ràpides al·lusions (cap. LXIX) a la novella construcció de Figueres per l'infant Pere i al seu subsegüent enderrocament per aquell comte, i també al «palau hon l'enfant En Pere era», a Girona, pel maig de 1276 (cap. LXXI), als castells de Montboló i de Ceret i al «palau» de Barcelona (cap. LXXII). I la mort de Jaume I i la coronació del seu fill Pere donen motiu per a parlar del «monestir de Poblet» i de «l'esgleya mayor de Sarragossa» (cap. LXXIII).

Ja dins del relat del regnat de Pere el Gran trobem en el mateix capítol una al·lusió al «palau» reial de Saragossa, i en el capítol següent uns esments de «les portes de la vila» de Montesa i del «castel alt e forts» d'aquest mateix nom.

El capítol LXXV, dedicat a historiar la revolta dels barons catalans de 1280, conté moltes al·lusions a edificis, encara que sense donar-ne precisions. Són les següents: el «palau» del rei a València, «les portes de Barcelona», els «murs», «casteyl» i «vayl» de Balaguer, la «torra d'Almenara», encara existent avui en el punt més alt de la serra del seu nom, «la esgleya» on el rei s'estava durant el setge de Balaguer i que sembla ésser la de Santa Maria d'Almatar o del Sant Crist,⁴ el «pont» damunt del riu davant de la mateixa vila,⁵ «la porta» de la repetida població, «i. palau» de Lleida i el «castel de Ciurana».

Els capítols LXXX-CII ens ofereixen alguns esments d'edificacions d'Alcoll, Sicília i Calàbria, en ocasió del relat de l'expedició de Pere *el Gran* en 1282-83, però són molt pocs malgrat la gran extensió d'aquests passatges, i, demés, resulten molt poc circumstanciats. El primer d'aquests capítols ens parla de «les portes de Costantina», de «les forses qui eren entorn la vila» d'Alcoll, «so és a dir los puygs qui eren entorn la vila», i dels treballs pels quals «muraren-se e's valeyaren» els que es van establir en aquests puigs. El capítol LXXXI, en relatar els fets de les Vespres Sicilianes, fa una referència a l'església del Sant Esperit, prop de Palerm, amb la frase «defore de la ciutat a .i.^a esgleya hon avia gran perdó». Els capítols LXXXIII i LXXXIX fan unes ràpides al·lusions al «vayl» d'Alcoll o del campament català establert en aquesta població. El capítol xc conté una simple menció del «palau reyal» de Tràpani,⁶ així com el següent en fa una del «palau emperial» de Palerm. Els capítols xciii a cii registren una sèrie d'al·lusions a edificis de Messina, que és en aquest sentit la ciutat de Sicília més afavorida pel cronista, cosa que no cal estranyar per haver estat la residència habitual del rei durant la seva estada a l'illa i la seva base d'operacions per a l'acció militar i la política. Les al·lusions són al «mur» (cap. xciii) o «murs» de Messina, als «carrés» de la ciutat i al seu «palau emperial» (cap. xcvi), a «la torreta» del port (cap. xcvi), i una altra vegada al «palau» del rei a Messina, del qual diu que estava situat «e'l pus alt loc» (cap. cii). En aquest darrer capítol el cronista ens parla també de «les lisses e el mur», de «cases», «carrers», «plasses» i més concretament d'«i.^a plassa» de Seminara, a Calàbria.

Amb el capítol civ tornem als regnes deçà mar i ens trobem en primer terme amb una referència a «i. casteyl riba mar qui ha nom Culera», o sigui Cullera, prop de València. De tot el llarg relat de l'anada i retorn de Bordeus, no podem treure altra cosa que una al·lusió a l'emplaçament del camp per al combat, que dóna com a situat «prop del mur del hostel del rey Karles» i amb una porta de comunicació amb aquest (cap. civ), i una altra a «i. casteyl del rey de Castela, qui ha nom Ponterrabia», que no és altre que Ondarrabia o Fuenterrabia (cap. cv). — El capítol cvi ens parla d'un «castelet» que «avia nom Huyl», situat a la sortida de la canal de Jaca, i es refereix al seu «burch», a les «barbacanes» i a la «torra major».

4. Així ho diu MONFAR, *Historia de los condes de Urgel*, ed. BOFARULL, II (Barcelona 1853), 28.

5. Aquest pont devia ésser de més d'una arcada, puix que la crònica parla de «la pila del pont»; cosa obligada, per altra part, per la gran amplada del Segre davant de Balaguer i la configuració de les vores del riu en aquest indret.

6. Desclot diu que, en ocasió de l'arribada del rei Pere, aquest palau «fo encurtinat de draps de seda e d'aur».

Els capítols CX a CXVI ens tornen a Sicília per donar compte de l'activitat de l'estol de Roger de Llúria i especialment del combat naval de Malta (8 de juny de 1283). Amb aquesta avinentesa el cronista ens parla del «casteyl» de Malta (caps. CX-CXII), del «casteyl del Goy (Gozzo) de Malta» (cap. CXII), del «palau del rey» a Messina i d'haver-se dedicat a «hobrar tots jorns al mur de la ciutat de Messina» la major part dels presoners fets en aquell combat (cap. CXIV).⁷

En el capítol CXVII, dedicat a narrar el setge i la presa d'Albarrasí, ens tornem a trobar amb descripcions un xic circumstanciades. Es refereixen a l'emplaçament de la ciutat i a les seves fortificacions; el cronista ens diu que Albarrasí és «en forts loc», «enclosa tota entorn d'altres muntayes e forts, e la ciutat està bayx e'l mig de les muntayes, e passa-li una gran aygua neval tot entorn, que hom no·y pot entrar sinó per .i. loc molt estret, e és molt bé murada de forts mur ab moltes torres e forts», i ens explica després que «són forts e males les entrades e les exides d'aquela ciutat». En el capítol següent segueix la descripció; hom ens hi parla de «la torra de les Aygües, qui és en .i. passatge de l'ayga, luyñ de la ciutat», de la «torra del Andador, qui és molt forts, per la qual entra hom en la ciutat», dels «mulins de la ciutat», dels seus «murs» i «torres», dels grans «albercs bons e forts, de péra e de caus e ben cuberts» i dels «murs e garides» que el rei Pere fa construir per a l'allotjament i fortificació dels assetjants, del «castel», de «les portes» i de «les forses» o «fortalees» de la ciutat.

Des del capítol CXIX al CXXIX el cronista ens trasllada novament a Itàlia per narrar-nos un cop més episodis de la guerra marítima i sobretot el combat naval de Nàpols (5 de juny de 1284). En aquests onze capítols són fetes algunes poques i simples al·lusions a edificis, és a saber: als «.III. castels qui són riba mar» de l'Escalea, Santo Lucido, Cetraro i l'Amantea (Calàbria) (cap. CXIX), al «casteyl de Matagrifó» (Messina) i a «.i. palau» dins del recinte d'aquest castell (cap. CXXIX).

Després d'això no tornem a trobar referències a edificis fins al capítol CXXXII, on n'és feta una a «.i. monestir de dones del orda del Spital que ha nom Sexena» i unes altres al «palau» i al «castell» del rei a Lleida. El capítol següent en conté més d'una al «palau» del rei a Barcelona i una a la seva «porta».

Els llargs capítols CXXXIV i CXXXV, dedicats a narrar la incursió de Pere II sobre Perpinyà en abril de 1285, contenen moltes i interessants al·lusions a edificis de la capital rossellonesa i especialment al castell reial. En el primer trobem referències a «les portes de la vila», a «la gayta que era sus a la porta», als «murs», a «les portes, e les barreres, e les cadenas» i al «castell del rey En Jachme», que dona per situat en una altura, ja que diu que Pere II «se'n pujave ves lo castell»; a continuació parla

7. Els messinesos havien començat a fortificar llur ciutat immediatament després de les Vespres i havien utilitzat per a aquest fi la fusta de l'estol que Carles d'Anjou preparava per a l'atac contra l'imperi bizantí. En relació amb això, Desclot (cap. LXXXII) ens diu: «E·ls hòmens de Messina agren aparelada la ciutat, e murada de fusta de les naus e de les tarides qui eren en Messina, que Karles avia fetes fer per anar en Romania, e deffensaven-se molt valentment contra Karles.»

de «la porta del castell», de «la casa del Temple»,⁸ d'una «cambre hon jahia», dins del castell, Jaume de Mallorca, dels «murs» del castell i de «la porta» de la cambra abans dita. — En parlar de la fugida del rei Jaume per una claveguera del castell el cronista posa en escena «.i. mestre picapedras, que era mestra majoral de la obra del castell de Perpinyà», que realment estava llavors encara a mig construir.⁹ El rei li diu que ell, que ha «obrat lo castell», li cerqui «finestra o spillera ne forat» per on pugui escapar-se. A això el mestre, després d'alguna vacil·lació, respon d'acord amb l'interessant passatge que transcrivim a continuació:

« — Sènyer — dix lo mestra —, quant obram lo castell, fém una aygüera que ve de la casa hon hom cuyna, e passa sots aquesta cambre¹⁰ e ix fora d'aquest castell, .i. tret de ballesta fora tot lo vall, e és assats ampla, que ben poria axir hun hom a l'bocons sens perill, mas és tota lege e plena de sutzura per rahó de les aygües e de moltes legesas que hom hi gita tot dia.»

El rei decideix utilitzar aquest camí de sortida, i llavors «vench lo mestre ab son pich e ab son capmartell, e va obrir e trencar loses de la cambra qui era losade, e esdevench en aquell loch hon era l'aygüera e trobà-la ampla, encara més que no's pensava». Per netejar l'«aygüera», «haguéran mantinent molta ayga d'un sofereig que's tenia prop la paret de la cambra». — Al final del capítol és esmentat el «castell de Sa Roca» (la Roca d'Albera), que és alludit també en alguns capítols posteriors, i en un d'ells (el CXXXVIII) és anomenat despectivament «castellet». — En el capítol CXXXV, ultra repetir moltes de les al·lusions fetes en el capítol anterior, el cronista ens parla de «la casa hon ... jahia» el rei Pere, que es trobava dintre del castell, però en posició inferior respecte dels murs, ja que les guaites estan *sobre* aquella casa, i el rei *puja* quan, des de la casa, va als murs. Ens parla també ací Desclot d'«una finestra qui guarda ves la vila de Perpinyà» des del castell.

8. Segons PERE VIDAL, *Documents sur la langue catalane*. «Rev. des langues romanes», XXIX, 71, n. 3, la casa del Temple a Perpinyà estava composta d'un vast recinte, voltat d'arcades i botigues, darrera les quals es dreçaven els murs alterosos d'un veritable castell. Aquesta casa estava situada en un nivell inferior al del castell reial, puix que el cronista, en parlar del tresor del rei de Mallorca que estava «en comanda» en aquella casa, diu que el rei Pere «féu-lo pujar al castell».

9. CALMETTE i VIDAL, en llur *Histoire de Roussillon* (Paris 1923), 76, ens diuen que el castell fou començat a construir en 1276. Quan Pere el Cerimoniós va apoderar-se del Rosselló en 1344 va continuar encara les obres de construcció d'aquest gran edifici que van allargar-se de fet durant quasi tot el seu regnat (veg. J. M. MADURELL i MARIMON, *Pere el Cerimoniós i les obres públiques*, «Analecta Sacra Tarraconensia», XI, 375, n. 19). La *Crònica dels reys d'Aragó e comtes de Barcelona*, redactada en 1366 o poc abans, diu, en referir-se a aquest mateix episodi, que Jaume de Mallorca «pér .i.ª claveguera o albolló, qui és en lo castell de Perpenyà, qui labores no ere obrat ne acabat axí com huy és, fugí e escapà a gran sa desonor».

10. Segons CALMETTE i VIDAL, *op. cit.*, 78, les cambres reials del castell són al primer pis i no a la planta baixa, de manera que la claveguera no podia passar per sota mateix de l'enllosat d'una d'aquelles cambres. Això fa creure que en 1285 el primer pis no estava habilitat encara i que la cambra del rei es trobava provisionalment a la planta baixa, més o menys a sota d'on va estar instal·lada en definitiva. La cuina, segons els mateixos autors i concordant amb Desclot, es trobava realment a baix i per aquests mateixos indrets.

Ja retornat el rei Pere als seus dominis, trobem un esment d'«I. castell seu qui és riba mar, que ha nom Torrohella de Muntgrí», i un altre d'«una torra que ha nom la Torra Geronella», que és naturalment la famosa fortificació gironina. — El capítol CXXXVII conté diverses al·lusions a Salses i al seu emplaçament, on ens parla de «les portes de la vila», del «castell» i del «mur», i ens diu que «era loch pla, e no era murat ne vallajat e no·y havia gens de força». — En el capítol següent trobem una referència al «castell de la Clusa», del qual i del de la Roca diu amb exactitud que «són sus al pas de la terra del rey d'Aragó»; hi tornem a trobar esments d'edificacions de Perpinyà, com són «los murs», «les torres» i «les portes»; hi ha també una al·lusió a «I. monestir de dones monges de la orda de Sistell, qui era fora la vila de Perpinià», que el nostre amic Joan Ainaud ens ha identificat amb el de Santa Maria de l'Eula, que estava situat entre Toluges i Sant Feliu d'Avall, i del qual el cronista diu, entre altres coses, que els francesos «van trencar les portes del monestir e barrajaren e robaren la sglésia e totes quantes coses hi hach, que hanch no·y lexaren staca que tot no se'n ho aportassen ab ssi»; i finalment un esment d'«una casa del Temple que ha nom lo Mas Déu». — El capítol CXXXIX no ens dóna sinó una nova referència al «castell de Torrohella de Muntgrí». El CXL ens parla d'una innominada «vileta» prop de Panissars, que «era d'una dona que havia nom Na Alicssèn de Muntsequiu», i ens diu que tenia «mur», que «és assats en loch pla» i que «és vallajada»; alguns autors han identificat la vileta amb Montesquiu, però creiem segur que es tracta del Voló.¹¹ El capítol CXLI ens dóna informació sobre Elna i ens diu que «en aquell loch no havia tal força que ja·s pogués tenir al poder del rey de Fransa combatent encare sens giny, a escut e a lança», i ens parla del «mur» i «d'aquella part hon era bax», i de «les sglésies de la vila», de «les creus e les ymatges dels sants» i de «des relíquies dels sants que·y éran», i ens explica que, després de l'ocupació d'Elna, els francesos «enderrocaren totes les cases e ls alberchs d'aquella vila, que hanch no·y romàs quaix pedra sobra altre, e descobriren les sglésies, e matéran-hi foch e creimaren tota la vila». — En el capítol CXLI és alludit «un castell ben forts, qui és riba mar... sus al entrant de Rocelló» que «ha nom Copliura», i el cronista ens hi parla d'«una vinya» davant del castell, del «mur, d'aquella part del castell», de «la vila que és riba mar entorn lo port», de que hi havien fet «barreres e barbacanes» i de que la gent de Pere *el Gran* «esveyran la vila tro sus al mur vell» que deixava el port sense protegir; ens hi parla també de «les portes» de la vila. En el capítol següent són repetides les al·lusions al «castell de Copliura» i al «vinyet d'aquell castell». — Hem de passar ara al capítol CXLVI que esmenta «una abadia de monges negres, que és en Catalunya he ha nom San Pere de Roses» (o sigui de Roda), i després al CXLVII que

11. HENRY en la seva *Histoire de Roussillon*, I (Paris 1835), 161 s., i CALMETTE i VIDAL, *op. cit.*, 87, creuen que es tracta de Montesquiu i tenen la seva defensa en 1285 com a fet apòcrif o llegendari, puix que Montesquiu en aquell temps no pertanyia ja a la família d'aquest nom sinó al rei. De la lectura completa del passatge de Desclot referent a la defensa ordenada per Elissenda de Montesquiu sembla deduir-se que la «vileta» on aquesta dama es trobava fou el Voló que, segons VIDAL, *op. cit.*, 72, n. 2, fou posseït pels Montesquiu fins que pels volts de 1297 passà a mans de la corona mallorquina.

es refereix al «pont de Gerona»,¹² al «monestir de Banyoles» i al «castell de Rocabertí». El capítol CXLVIII ens parla dels «murs» de Castelló d'Empúries i de «bastides e barbacanes de fust» fetes fer pel comte d'Empúries «engir dels valls», i així mateix dels «murs» i del «primer vall» de Peralada, i dels treballs de fortificació que el rei Pere fa executar en aquesta vila quan, en acostar-s'hi els francesos, «féu fer barreres de fusta e enderrocar e enfortir la vila al mils que ell poch». Els dos capítols següents ens donen més informació sobre Peralada en dir-nos en el primer que «era loch pla» i en alludir les seves «portes», i en referir-se en el segon als «murs», «les barbacanes», «les portes», «les barreres» i el «vall». — El capítol CLI ens forneix referències a «la sglesia major», «los murs» i «les portes» de Castelló d'Empúries, població que situa «prop d'un stany». Aquestes referències són completades per unes altres que ens dona el capítol següent sobre «les plassas» i «les carreres», sobre una «porta» de la mateixa vila, situada «ves Torroella de Muntgrí», i sobre «les cadenas e les barreres» que impeden la sortida de la vila en aquesta direcció. El mateix capítol CLII ens proporciona una al·lusió a un «castell» del rei, «qui és prop de Gerona, qui ha nom Pontons», una altra al «castell» de Torroella i una altra al «call juhich de Gerona».

Arribem ara al capítol CLIII, que és el més notable de la crònica des del punt de vista que interessa primordialment a aquest estudi, i sobretot en relació amb la ciutat de Girona. Hi trobem en primer terme una informació sobre les disposicions adoptades per Ramon Folc de Cardona per millorar les condicions defensives de la ciutat, en la qual ens diu que «féu barreres e barbacanes de fusta per los murs e per les carreres de la ciutat, e féu les cases descobrir qui són fora lo mur vell a totes parts, e més-se'n la fusta dins la ciutat». I a continuació ens dona aquesta magnífica descripció de Girona i del seu emplaçament, vàlida en gran part encara per al dia d'avui :

«E devets saber que la ciutat de Gerona és posada en .i. socost, riba d'una ayga qui ha nom Teer, e és murada engir de bon mur e de forts qui és ben antich ; e sus alt al cap de la ciutat ves levant és la sglesia de Santa Maria, qui és la seu major, e al lats de la sglesia ves migjorn és lo palau del bisba. E demunt sobra tot, en lo pus alt loch de la ciutat, a man dreita del palau del bisba, ha una torra qui és molt bella, e fors e alta, de gros mur de pedra e de calç, e ha nom la Torra Geronella ; e aquí és la major força de la ciutat. E En Ramon Folch stablí bé la ciutat, segons que demunt és dit, aytant com lo mur antich enclòhia ; e tot l'als desenparà, levat la sglesia de Sant Feliu, qui és fora lo mur vell, sus al peu de la scala que munta a la seu ; e stablí aquella sglesia, mas no's poch tenir longament.»

Abans de cloure's aquest important capítol, el cronista ens dona una relació de castells i fortificacions que, un cop els francesos s'havien escampat per l'Empordà a principis de l'estiu de 1285, es mantenien encara fidels al nostre comte-rei :

«primerament Castellnou, e Muntsquiu e una altra força que és d'una dona que ha nom Na Stella de Castellnou, les quals forces són en Rocelló. Tenfan-sa

12. Sens dubte sobre el Ter en l'indret on més tard fou construït el Pont Major.

encare en Empurdà, primerament lo castell de Roquabertí, e Raquecens, e Carmanson, e lo castell de Lerç e la forssa de Sant Salvador; e totes aquestes forces són del compta d'Empúries e d'En Dalmau de Rocabertí, e reclamaven-sa per lo rey d'Aragó. E en Geronès se tenia, primerament la ciutat de Gerona, e lo castell de Bosoldó e Camp-redon. E en Vallès se tenia lo castell de Munt-surriu, qui és .i. dels bells e dels nobles del món e és del compta d'Empúries; encara lo castell de Muntcada, qui és del vescompta de Biarn; encare lo castell de Munt-tornès, qui és d'En Berenguer d'Entenssa.»

En el capítol següent trobem una nova allusió a «la forssa de Sant Salvador, qui és sobra lo monestir de Sant Pere de Roses», una altra al «castell de Copliura», i finalment una al «castell de Lers» (Llers) a l'Empordà, amb esment dels seus «valls» i «murs».

Noves i interessants precisions sobre edificis gironins ens són donades pel capítol CLVI, que ens parla del «pont» de Girona, del «mur», de les «barreres» posades per Ramon Folc de Cardona, de «les portes», d'«una paret que havían feta fora lo mur» i de «la barbacana». Després, en ocasió d'un atac dels francesos, ens diu que aquests «antraren dins aquella vila que és fora lo mur vell, e vengueren en una gran plassa e ample qui és al entrant del call juhich e acostaren-se a les portes... E lavòs En Ramon Folch féu obrir les portes e abaxar les cadenes...», i un xic més endavant, referint-se al mateix indret, ens parla de «la bestorra qui és sobra la porta» i del «vall».

El capítol CLVII ens subministra una precisa informació sobre el mur provisional fet construir per Pere *el Gran* entorn de Barcelona en 1285. Ens diu:

«lo rey féu fer .i. vall engir de la ciutat, ample e pregon, ab mur de terra que y féu fer riba del vall, tot traucat de ballestarias. E de .xx. en .xx. brases féu fer cadafals de fusta riba lo vayll, e entre .ii. castells fahia fer una brigola.»

D'ací haurem de saltar ara al capítol CLIX, i hi trobarem una bella referència al monestir de Montserrat, del qual diu que és

«.i. monestir de monges negres, qui és en Catalunya, e és loch de gran devoció e hon Déus ha fets tots temps molts miracles e virtuts a tot hom; e lo loch aquell és apellat Santa Maria de Montserrat, e és loch fort salvatge e agrest e entra grans muntanyes e feres assetiat. E aquí lo rey stech e vetllà tota una nit denant l'altar de madona sancta Maria...»

En els capítols CLXI a CLXV apareixen novament allusions al «mur» de Girona; i altrament en el CLXI ens diu que «la ciutat de Gerona és tota posada sobre rocha ferma» i que els gironins, per prevenir un intent dels francesos d'obrir una bretxa en el mur de la dita ciutat, amb «de grans pedres e de grosses que trobaren en la vila» van fer «.i. gros mur de pedra seca dins aquell que ja y era»; en el CLXIII se'ns parla d'«una sglésia que era prop lo mur de la ciutat de Gerona», sens dubte la de Sant Feliu, i d'«una finestra que era en aquella sglésia», a través de la qual, des del mur de Girona, podia veure's l'interior de l'església; i en el CLXV hi ha una referència al «palau» del rei a Barcelona.

En el capítol CLXVI trobem una al·lusió a un «monestir qui era aquí prop lo port, qui havia nom Sent Pol e era del orda de Cartoxa», que ocupava el lloc on actualment s'alça l'ermita de Sant Pau a Sant Pol del Maresme, precisament damunt de la platja on posen a terra les barques els pescadors d'aquest poble i on devien estar posades per espalmar les galeres de Ramon Marquet i de Berenguer Mallol aquells dies de primers de setembre que van precedir immediatament la gran victòria naval de 4 del dit mes de 1285. En el mateix capítol hi ha referències al «castell de Cadaqués». — El capítol següent ens parla del «monestir de Banyoles» i del «castell» de Besalú. En relació amb aquesta població, el cronista ens hi explica que, havent-hi deixat entrar seixanta cavallers francesos per «una porta de la vila», «.i. hom, qui stava sobra la porta amagadament, solvé lo torn d'una porta corradissa que y havia, e cahech la porta, e los .LX. cavallers romangueren dins presos»; hi parla també Desclot del «vall de la vila» i diu que hi havia un «torrent» prop d'aquest vall.

I arribem, per fi, al darrer capítol de la crònica, que és el CLXVIII, on són esmentats «les portes» de Castelló d'Empúries, el «castell» de Torroella de Montgrí, el «palau» del rei a Vilafranca del Penedès, el «monestir de Sentes Creus», el «monestir» i «les portes de la sglésia» de frares menors de Vilafranca, la «cambre» mortuòria del rei Pere al seu palau de Vilafranca i, en fi, el seu sebolliment «devant l'altar major del dit monestir» de Santes Creus.

Quines conclusions pot hom deduir d'aquesta llarga revisió d'allusions que acabem de fer? Sembla indiscutible que cal posar en primer terme el coneixement que el cronista tenia de la ciutat de Girona, que és, de totes les ciutats que esmenta, la que descriu millor i més minuciosament. En segon terme hauríem de posar les al·lusions al castell de Perpinyà i immediatament després les que fa a Albarrasí i al castell de Xàtiva. També caldria destacar les referències a Castelló d'Empúries, a Cotlliure i a Balaguer, així com les fetes al monestir de Montserrat i al mur provisional de Barcelona.

Quant a Barbaria, Sicília i Calàbria, les poques referències a edificis radicats en aquests països i la vaguetat i manca de detalls que les caracteritzen menen a la conclusió que el cronista no havia estat mai en els regnes dellà mar.

Quant a Mallorca, si tenim present que la font del cronista en els passatges que s'hi refereixen fou segurament un text historiogràfic anterior, hem de concloure que no podem prendre'ls com a element de judici per al nostre objecte. Amb tot, el fet que les al·lusions a construccions es refereixin gairebé totes elles a les defenses exteriors de la capital mallorquina, obligades pel mateix relat dels combats esdevinguts durant el setge de 1229, i la manca de descripcions detallades

de l'interior de la mateixa ciutat, ens inclinen a creure que el nostre autor no havia visitat tampoc les Balears.

En resum, semblaria legítim d'inferir de tot el que precedeix que el cronista coneixia molt bé les comarques del Gironès, l'Empordà i el Rosselló, però que les vicissituds de la seva vida l'havien dut probablement a recórrer extenses regions dels regnes deçà mar, des de Xàtiva a Balaguer i des d'Albarrasí a Montserrat i a Barcelona, deduccions que no es desavenen pas de les que podem treure estudiant des d'altres punts de vista la nostra crònica i la personalitat del seu quasi desconegut autor.

MIQUEL COLL I ALENTORN

Societat Catalana d'Estudis Històrics, Barcelona.